

Інформаційна довідка
щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих
актів України щодо вдосконалення механізмів захисту дітей і забезпечення
їхнього права на сімейне виховання»
*(реєстр. № 15438 від 22.07.2026)**

***Анотація.** В інформаційній довідці представлено результати аналізу пропозицій, передбачених проєктом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів захисту дітей і забезпечення їхнього права на сімейне виховання» (реєстр. № 15438 від 22.07.2026).*

***Ключові слова:** дитина; дитина, яка залишилася без батьківського піклування або перебуває у складних життєвих обставинах; права та інтереси дитини; виховання в сімейному оточенні; батьківське піклування; тимчасове виховання; законний представник дитини; органи опіки та піклування.*

Вступ

Забезпечення права дитини на виховання у сімейному оточенні є одним із ключових напрямів державної політики у сфері захисту прав дітей. Міжнародні стандарти, закріплені у Загальній декларації прав людини¹, Декларації прав дитини² та Конвенції ООН про права дитини³, ґрунтуються на принципі найкращого забезпечення інтересів дитини та визначають відповідальність батьків за її виховання і розвиток, а також обов'язок держави щодо забезпечення належного правового захисту дитини у випадках втрати батьківського піклування.

Розвиток законодавства у цій сфері характеризується пошуком ефективних правових рішень, спрямованих на створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання у сімейному оточенні, удосконалення процедур захисту дітей, які залишилися без батьківського піклування, розвиток сімейних форм їх влаштування та зміцнення правових гарантій захисту їхніх прав відповідно до принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Дослідницька служба Верховної Ради України за попередніми зверненнями здійснила низку досліджень різних аспектів прав дитини на сімейне виховання. Зокрема, підготовлено Оглядове досьє щодо досвіду законодавчого регулювання окремих аспектів захисту прав та інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування, у державах-членах ЄС та США⁴ та Аналітичну записку з питань порівняльного законодавства щодо забезпечення права дітей і

¹ Загальна декларація прав людини : Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

² Декларації прав дитини : Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

³ Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

⁴ Оглядове досьє щодо досвіду законодавчого регулювання окремих аспектів захисту прав та інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування, у державах-членах ЄС та США. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/review_files-hsp/75498.html

молоді на участь в ухваленні рішень, які їх стосуються, в Європейському Союзі, окремих державах-членах Ради Європи⁵.

Основна частина

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів захисту дітей і забезпечення їхнього права на сімейне виховання» (реєстр. № 15438 від 22.07.2026) (далі – законопроект) розроблено з метою «реалізації права кожної дитини на зростання в безпечному та сприятливому для розвитку сімейному оточенні шляхом зміцнення системи органів і служб у сфері охорони дитинства, забезпечення їхньої якісної взаємодії, покращення функціонування сімейних форм виховання, впровадження ефективних механізмів реагування на загрози благополуччю дітей»⁶.

Законопроектом пропонується комплексне вдосконалення правового регулювання у сфері захисту прав дітей і забезпечення їхнього права на сімейне виховання шляхом внесення змін до низки законів України, зокрема: Сімейного кодексу України⁷ (далі – СК України), Цивільного процесуального кодексу України⁸ (далі – ЦПК України), Кодексу законів про працю України⁹, Основ законодавства України про охорону здоров'я¹⁰, «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»¹¹, «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»¹². Передбачається оновлення механізмів захисту дітей, правового регулювання їхнього сімейного влаштування, функцій органів опіки та піклування, а також уточнення правового статусу дітей, які залишилися без батьківського піклування або перебувають у складних життєвих обставинах. Крім того, пропонуються зміни, спрямовані на вдосконалення процедур прийняття рішень щодо захисту прав дітей, здійснення соціального супроводу, посилення взаємодії уповноважених органів та гарантій реалізації права дитини на виховання в сімейному середовищі відповідно до принципу забезпечення її найкращих інтересів.

Розглянувши законопроект, вважаємо за доцільне висловити таке.

⁵ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо забезпечення права дітей і молоді на участь в ухваленні рішень, які їх стосуються, в Європейському Союзі, окремих державах-членах Ради Європи. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/75612.html

⁶ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів захисту дітей і забезпечення їхнього права на сімейне виховання» (реєстр № 15438 від 22.07.2026). Картка законопроекту. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70402>

⁷ Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n713>

⁸ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6467>

⁹ Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

¹⁰ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

¹¹ Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>

¹² Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

Проектом Закону пропонується доповнити СК України новою статтею 150-1, відповідно до якої запровадити механізм визначення батьками особи, яка у разі смерті батьків або на період визнання їх недієздатними може бути призначена законним представником дитини у порядку, встановленому законодавством. На нашу думку, запропоновані положення потребують додаткового узгодження з нормами цивільного законодавства щодо встановлення опіки та призначення опікуна. Зокрема, відповідно до статей 60, 61, 63 Цивільного кодексу України¹³ опікуна призначає суд або орган опіки та піклування, а не батьки, у зв'язку з чим доцільно чіткіше визначити правову природу волевиявлення батьків щодо кандидатури майбутнього опікуна, статус такої особи, а також те, чи є таке волевиявлення обов'язковим для врахування компетентним органом під час вирішення питання про призначення опікуна, чи лише одним із чинників, що підлягають оцінці поряд з іншими обставинами справи.

Аналіз законодавства окремих європейських держав свідчить про застосування подібного підходу, за якого батьки можуть заздалегідь визначити кандидатуру майбутнього опікуна дитини, однак остаточне рішення про його призначення ухвалює компетентний суд після перевірки відповідності кандидатури вимогам законодавства та з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Змінами до статті 151 СК України (у редакції законопроекту) передбачається порядок передачі дитини на тимчасове виховання, зокрема визначається, що *передача дитини на тимчасове виховання фізичним особам на строк, що перевищує три місяці, здійснюється шляхом укладення посвідченого нотаріусом договору між батьками (одним із батьків дитини у разі, якщо другий з батьків помер, визнаний недієздатним чи безвісно відсутнім, зник безвісти за особливих обставин, захоплений в полон або заручники, інтернований в нейтральні держави, оголошений померлим, матір'ю дитини у разі, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до частини першої статті 135 цього Кодексу) та відповідною фізичною особою, за яким батьки на визначений строк надають такій особі окремі повноваження щодо виховання, захисту прав та інтересів дитини*. Запропонований механізм передачі дитини на тимчасове виховання потребує додаткового узгодження з положеннями цивільного та процесуального законодавства щодо законного представництва дітей. Так, законопроектом передбачається надання батьками особі, якій передається дитина на тимчасове виховання, повноважень щодо представництва інтересів дитини у суді, звернення за отриманням соціальних виплат і послуг тощо. Однак, відповідно до статей 242–244 ЦК України законними представниками малолітніх та неповнолітніх осіб є їхні батьки, усиновлювачі, опікуни або інші особи у випадках, установлених законом. Крім того, згідно зі статтею 59 ЦПК України права та інтереси малолітніх осіб у суді захищають їхні законні представники. З огляду на викладене, не є достатньо визначеним, чи наділяє договір про передачу дитини на тимчасове виховання

¹³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n346>

відповідну особу статусом законного представника, та чи може бути наявність такого договору самостійною юридичною підставою для здійснення особою представництва інтересів дитини у відносинах з органами державної влади, судами та іншими суб'єктами. Тому, на нашу думку, доцільно конкретизувати правовий статус особи, якій дитина передається на тимчасове виховання, межі здійснення такою особою повноважень, а також порядок їх реалізації з урахуванням того, що батьки зберігають свої права та обов'язки щодо дитини.

Крім того, на практиці можуть виникнути складнощі із розмежуванням інституту тимчасового виховання та інших форм сімейного влаштування дітей, зокрема опіки та піклування. Це зумовлено тим, що законопроектом передбачається надання особі, якій дитина передається на тимчасове виховання, окремих повноважень у сферах освіти, охорони здоров'я, отримання соціальних послуг та представництва інтересів дитини, які за своїм змістом можуть перетинатися із повноваженнями законних представників. Водночас така особа не набуває статусу опікуна чи іншого законного представника дитини. У зв'язку із цим потребують уточнення межі повноважень особи, їх співвідношення з правами та обов'язками батьків, а також функції органів опіки та піклування у здійсненні контролю за умовами перебування дитини на тимчасовому вихованні.

Законопроектом пропонується викласти у новій редакції статтю 170 СК України, якою деталізувати підстави, порядок та правові наслідки відібрання дитини, зокрема у разі безпосередньої загрози її життю, здоров'ю, безпеці чи у випадку неналежного виховання. Запропоновані зміни передбачають розширення чинного регулювання щодо відібрання дитини. У цьому контексті доцільно зауважити, що відповідно до статті 170 СК України передбачено застосування негайного відібрання дитини як виняткового тимчасового заходу у разі існування безпосередньої загрози її життю або здоров'ю. Акцентуємо, що застосування зазначеного заходу, який за своїм змістом є втручанням у право на повагу до сімейного життя, має відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності, і наявність загрози для дитини повинна бути належним чином обґрунтована й підтверджена.

Зазначене корелюється з усталеною судовою практикою, зокрема Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 13 серпня 2025 року у справі № 369/8018/23¹⁴, застосовуючи практику Європейського суду з прав людини, виходить із того, що під час вирішення спорів щодо відібрання дитини пріоритетне значення мають найкращі інтереси дитини. Втручання держави у сімейне життя, зокрема шляхом відібрання дитини, є допустимим лише за наявності реальної, безпосередньої та належно підтвердженої загрози її життю, здоров'ю чи розвитку, а також за умови дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності. При цьому суд повинен забезпечити справедливий баланс між правом батьків на сімейне життя та правами дитини, надаючи перевагу її найкращим інтересам. Відібрання дитини має розглядатися як винятковий тимчасовий захід, який застосовується лише тоді, коли менш обмежувальні способи захисту дитини є недостатніми, а

¹⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 серпня 2025 року у справі № 369/8018/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130097379>

за можливості – зі збереженням сімейних зв'язків та створенням умов для возз'єднання сім'ї після усунення причин, що стали підставою для такого заходу.

Поданий законопроект також потребує доопрацювання у контексті визначення терміна «спеціалізована прийомна сім'я» та порядку функціонування спеціалізованих прийомних сімей. Так, змінами до статті 256-1 СК України пропонується запровадити нову форму прийомної сім'ї – спеціалізовану прийомну сім'ю, яка б забезпечувала виховання та догляд за дітьми-сиротами й дітьми, позбавленими батьківського піклування (які потребують особливих умов виховання та догляду). На нашу думку, слід конкретизувати критерії віднесення дітей до категорії тих, які потребують особливих умов виховання та догляду, визначити основні функції спеціалізованих прийомних сімей. Додаткового опрацювання потребують положення законопроекту щодо визначення правового статусу (прав, обов'язків та відповідальності) помічника прийомних батьків (абзац другий частини третьої статті 256-1 у редакції законопроекту).

Крім того, варто передбачити додаткові гарантії забезпечення найкращих інтересів дитини під час її влаштування до таких сімей, зокрема врахування індивідуальних потреб дитини, забезпечення безперервності її догляду та здійснення належного державного контролю за дотриманням її прав.

Висновки

Питання вдосконалення законодавства у сфері захисту прав дитини, розвитку сімейних форм виховання та забезпечення належних умов для виховання дитини є важливим напрямом державної політики у сфері захисту прав дітей.

Водночас окремі положення законопроекту потребують додаткового опрацювання з метою забезпечення їх системної узгодженості із законодавством, чіткого визначення правового статусу та повноважень учасників відповідних правовідносин, а також належних механізмів реалізації запропонованих новел і закріплення гарантій дотримання найкращих інтересів дитини.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*